

LA CEBA, LA CAIXA, EL DICCIONARI. GÜNTER GRASS ENTRE L'AUTOBIOGRAFIA I L'ESCÀNDOL

M. LORETO VILAR
Universitat de Barcelona
mlvilar@ub.edu

RESUM

L'article presenta una aproximació a la biografia de Günter Grass a partir de l'anomenada "trilogia de la memòria" que conformen els volums *Beim Häuten der Zwiebel* (Tot pelant la ceba, 2006), *Die Box. Dunkelkammergeschichten* (La caixa dels desitjos. Històries d'una cambra fosca, 2008) i *Grimms Wörter. Eine Liebeserklärung* (Les paraules dels Grimm. Una declaració d'amor, 2010). D'una banda, se segueix l'argumentació de Grass de la necessitat d'escriure sobre la pròpia vida i dels mitjans que conjura per fer-ho, els catalitzadors metafòrics de la memòria: la ceba, l'ambre i la literatura. De l'altra, i recollint les paraules de l'insigne crític literari d'origen jueu polonès Marcel Reich-Ranicki sobre el controvertit poema *Was gesagt werden muss* (El que s'ha de dir, 2012), s'intenta desentrellar i objectivar l'escàndol més gran en què Grass es veié involucrat. La guspira que encengué aquell foc fou la publicació de *Tot pelant la ceba*, arran del descobriment del passat del premi Nobel a les Waffen-SS. A l'article se segueix especialment aquest assumpte i les diferents referències que hi fa Günter Grass fins a la seva mort el proppassat 2015.

PARAULES CLAU: Günter Grass; autobiografia; memòria històrica; literatura i política; nazisme; sensacionalisme als mitjans

THE ONION, THE BOX, THE DICTIONARY. GÜNTER GRASS BETWEEN AUTOBIOGRAPHY AND SCANDAL

ABSTRACT

This article presents an approach to Günter Grass' biography based on the so-called "memory trilogy" consisting of the books *Beim Häuten der Zwiebel* (Peeling the Onion, 2006), *Die Box. Dunkelkammergeschichten* (The Box. Tales from the Darkroom, 2008) and *Grimms Wörter. Eine Liebeserklärung* (Grimms' Words. A Declaration of Love, 2010). On the one hand, Grass's arguments for the need to write about one's own life are presented together with the means which he used in order to do it, the metaphorical catalysts of memory: the onion, amber and literature. On the other hand, the words of the famous literary critic Marcel Reich-Ranicki, a Polish Jew by origin, about the controversial poem *Was gesagt werden muss* (What must be said, 2012) inspire the following attempt to work out and put in objective terms the biggest scandal in which Grass was involved ever, that is, the one that arised out of the publishing of *Peeling the Onion* as the past of the Nobel laureate as a member of the Waffen-SS became public. This affair is specially studied in the article, as well as Günter Grass's references to it until his passing in 2015.

KEYWORDS: Günter Grass; autobiography; historical memory; literature and politics; Nazism; sensationalism in media

INTRODUCCIÓ

El conegut crític literari d'origen jueu polonès Marcel Reich-Ranicki (1920-2013), que tenia una relació especialment difícil amb Günter Grass (1927-2015), sentenciava en una entrevista: "Er, Grass, war immer schon an Sensationen, an Affären, an Skandalen interessiert" (A Grass sempre li ha interessat el soroll i el rebombori mediàtics, l'escàndol) (Reich-Ranicki 2012). Si, inspirats per aquestes paraules, consultem *Google*, el nom de Günter Grass apareix combinat amb la paraula "Sensation" més de 750.000 vegades, amb "Affäre" més de 150.000 vegades i amb "Skandal" més de 53.000. Afegint a la cerca, a més, la paraula "Polemik" (polèmica), constatem que el nom del Nobel Grass a Google dona un milió llarg de resultats.

En aquella ocasió, no obstant, Reich-Ranicki emetia el seu judici amb referència a un poema de títol *Was gesagt werden muss* (El que s'ha de dir), que Grass publicà en un dels diaris alemanys de més anomenada, la *Süddeutsche Zeitung*, el 4 d'abril de 2012. En aquell poema,¹ Grass censurava la "hipocresia d' Occident" (estrofa 8) i equiparava el perill nuclear que suposaven l'Iran d'Ahmadinejad i l'Israel de Netanyahu. Per això, demanava "el control permanent i sense impediments / per part d'una instància internacional / del potencial nuclear israelià / i de les instal·lacions nuclears iranianes" (estrofa 8). Ho feia, escrivia, "envellit i amb la meua última tinta" (estrofa 7) i acceptant el llast de la culpa alemanya per l'Holocaust: "suficientment incriminat[...] com a alemany" (estrofa 7). Amb tot, Grass s'anticipava a la previsible "condemna" per "antisemitisme" (estrofa 4) tot rebutjant-la.

Com diria José María Ridaó, Grass en realitat "ha disfrazado de poema un artículo [...] invitando implícitamente a compartir una emoción antes que a polemizar con unas opiniones" (Ridaó 2012). D'aquí ve l'elecció del gènere. Tanmateix, les reaccions davant del poema foren, com la de Reich-Ranicki, fulminants: polítics alemanys de tots els colors es posicionaren contra Grass, el ministre de l' Interior israelià el declarà persona non grata, i a Estocolm es plantejaren de retirar-li el premi Nobel. Sobre aquest tema, *Wikipedia* recull un breu comentari i tot un seguit de reaccions (https://de.wikipedia.org/wiki/Was_gesagt_werden_muss). A Internet es trobà durant un temps una pàgina amb el poema original i diverses traduccions, entre d'altres, a les llengües següents: anglès, àrab, espanyol, francès, grec, hebreu, italià, japonès, portugués, rus, turc i xinès (<http://www.whatmustbesaid.com>).

Tornant, però, a l'entrevista amb Reich-Ranicki, allà mateix el crític aprofitava per recordar un escàndol encara més gran: l'adscripció de Günter Grass a les unitats de les SS que servien a l'exèrcit, les Waffen-SS, que l'escriptor havia silenciats fins que ho escrigué al seu primer volum autobiogràfic, *Beim Häuten der Zwiebel* (*Tot pelant la ceba*). Aquella publicació, el 2006, va suposar el

¹ Vegeu Annex 1. Trad. catalana dels fragments citats a continuació, MLV.

que indubtablement és el major escàndol en la trajectòria del Nobel, no només pel descobriment, sinó també pel que es veié com a una estratègia de màrqueting inacceptable per tal de disparar les vendes del llibre. El cas és que la informació sobre aquest “detall” de la biografia de Grass, desconegut fins aleshores pel públic en general, es va divulgar poques setmanes abans de la publicació de *Tot pelant la ceba*, arran d'una entrevista amb dos periodistes de la *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. I, efectivament, tant l'editorial com l'autor van fer, quan el llibre arribà a les llibreries, un negoci ben rodó.

Un cop fixat aquest context, ens proposem a continuació de seguir les referències al pas de Günter Grass per les Waffen SS, un fet que marcarà definitivament la imatge pública del Nobel, tal com queden recollides en l'anomenada “trilogia de la memòria”. Integren la trilogia el primer volum autobiogràfic, l'esmentat *Tot pelant la ceba* (2006), i els dos següents: *Die Box. Dunkelkammergeschichten* (*La caixa dels desitjos. Històries d'una cambra fosca*, 2008) i *Grimms Wörter. Eine Liebeserklärung* (*Les paraules dels Grimm. Una declaració d'amor*, 2010).

En el primer llibre, *Tot pelant la ceba*, dedicat “a tots aquells de qui vaig aprendre” (Grass 2007: 5), Grass rememora la seva vida des dels deu o onze anys fins als trenta-dos, des de poc abans de l'inici de la segona Guerra Mundial fins a la publicació de *Die Blechtrommel* (*El timbal de llauna*), el 1959.

En el segon, *La caixa dels desitjos*, Grass repassa la seva vida privada cedint, en la ficció autobiogràfica, la paraula als seus vuit fills. Es tracta d'un llibre inspirat per les fotografies que la seva amiga Maria Rama (1911-1997) els fa amb una càmera Agfa Box, l'anomenada “caixa dels desitjos”.

El tercer llibre, *Les paraules dels Grimm*, constitueix, com diu el subtítol, tota una “declaració d'amor” a la llengua alemanya i als pares de la germanística, els germans Jacob Grimm (1785-1863) i Wilhelm Grimm (1786-1859). De la mateixa manera que es fa en el magne diccionari que els filòlegs iniciaren el 1838, i que no s'enllestí fins el 1961 (actualment accessible en línia (<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>), els capítols de *Les paraules dels Grimm* s'ordenen seguint l'alfabet, de l'a a la zeta, per bé que limitant-lo a nou lletres. Grass explica aquí el seu compromís polític superposant la història dels segles XIX i XX com ja havia fet a la novel·la *Ein weites Feld* (*Una llarga història*, 1997) de la mà de l'insigne novel·lista Theodor Fontane (1819-1898).

Cal avançar, això no obstant, que el fil polèmic té una evolució decreixent en aquestes tres obres autobiogràfiques de Günter Grass. Si el llibre de la “ceba” suposà tot un daltabaix, com hem assenyalat, el de la “caixa” passà força desapercebut i el del “diccionari” encara tingué menys ressò. Es tracta en aquest cas, a més, pels jocs metalingüístics que inclou, d'un llibre de traducció impossible, com afirma Pilar Estelrich (2010: 46). Per aquesta raó, i intentant projectar una mica de llum sobre l'entrellat de l'escàndol amb relació a l'autobiografia de Grass, dedicarem una atenció especial a *Tot pelant la ceba*.

TOT PELANT LA CEBA

A *Tot pelant la ceba*, Günter Grass exposa en primer lloc la raó per la qual ha decidit escriure sobre la pròpia vida. L'escriptor és conscient des del començament que la memòria autobiogràfica és de naturalesa selectiva i que tendeix a destacar els fets que converteixen l'individu que recorda en una víctima i a reprimir els que l'inculpen. Com escriu a *Tot pelant la ceba*: "A la memòria li agrada el joc de fet i amagar dels infants. S'entafora als racons. Tendeix a dissimular i embellir, sovint sense necessitat. Contradiu el record, que es comporta amb pedanteria i s'hi baralla perquè vol tenir la raó" (Grass 2007: 8).

Per això, Grass se servirà de dos catalitzadors metafòrics de la memòria, un dels quals és la ceba que dona títol al llibre. Perquè "[s]i l'assetgen amb preguntes, la memòria s'assembla a una ceba, que cal anar desmuntant capa per capa per deixar al descobert tot el que s'hi pot llegir lletra a lletra: rarament inequívoc, sovint en escriptura invertida o transformat d'alguna altra manera en un enigma" (Grass 2007: 9), escriu. Quan la ceba no respon, però, o quan les seves paraules són indesxifrables, és l'ambre, la resina fòssil de diverses coníferes, amorfa, groguenca, translúcida, que pot guardar en el seu interior un insecte, una agulla d'avet o un líquen que sembla molsa, qui dinamitza la memòria: "L'ambre es vanta de recordar més del que ens pot venir de gust. Conserva allò que ja fa molt que hauria d'haver estat digerit, haver estat excretat. S'hi manté tot el que va poder assolir mentre era tou. Rebat pretextos" (Grass 2007: 64-65), afegeix Grass. La ceba i les seves clofolles ajuden, per tant, com l'ambre, a l'escriptor de prop de vuitanta anys a recordar. I també ho fan llibres com ara la novel·la *Im Westen nichts Neues* (Res de nou a l'oest, 1929), d'Erich Maria Remarque (1898-1970), que Grass havia llegit tot i estar entre els llibres prohibits per les autoritats nazis, i que, com escriu a *Tot pelant la ceba*, "em recorden un cop i un altre la meva manca juvenil de seny i alhora l'efectivitat limitada de la literatura" (Grass 2007: 101).

Günter Grass assumeix, conseqüentment, els perills de reactivar la memòria amb la finalitat de fixar la seva imatge social i provar la seva integritat tot assumint la seva culpa, les seves diverses culpes. Ben al començament de *Tot pelant la ceba*, l'autor dona la següent explicació en aquest sentit, al mateix temps que reconeix el seu parentiu amb el petit picardiós Oskar Matzerath d'*El timbal de llauna*:

[...] ¿per què cal recordar la infantesa i el seu final tan inamoviblement datat, quan tot allò que em va passar [...] ja fa molt que va convertir-se en fulls d'anotacions que d'aleshores ençà pertanyen a un personatge que tot just portat al paper va negar-se a créixer, algú que trencava amb el seu cant qualsevol mena de vidre, tenia a la mà dos pals gràcies al timbal dels quals es va fer un nom que de llavors ençà va existir de manera citable entre cobertes de llibre i vol ser immortal en nosépasquantes llengües?

Perquè encara cal afegir-hi una cosa o altra. Perquè podria mancar alguna cosa que cridés indiscretament l'atenció per la seva absència. [...] I també cal esmentar aquest motiu: perquè jo vull tenir la darrera paraula. [...] Allò que es va esdevenir abans i després del final de la meva infantesa truca carregat de fets i va seguir un curs més nefast del desitjat, demana ser narrat ara d'una vegada, ara de l'altra i indueix a contar històries carregades de mentides. (Grass 2007: 8-10)

El que aquestes paraules ja deixen entreveure es concreta unes pàgines més endavant. Günter Grass descobreix la seva culpa "encapsulada" tant de temps —"Allò que es va encapsular" és, de fet, el títol d'un dels capítols de *Tot pelant la ceba*. "Jo vaig callar" (Grass 2007: 34), comença escrivint Grass, per exemple, quan va desaparèixer el seu company d'escola Wolfgang Heinrichs, el fill d'un antifeixista que seria enviat a un camp de concentració, i també quan un testimoni de Jehovà que es negava insistentment a agafar el fusell, "la nòvia del soldat" (Grass 2007: 87), va ser apartat del Servei de Treball del Tercer Reich amb el mateix destí.

Llavors Grass, que sempre havia reconegut la seva adolescència nazi, receptiu a tota la propaganda del règim i membre de les Joventuts Hitlerianes, escriu que, als quinze anys, tot combinant l'escola amb el servei com a auxiliar de la bateria antiaèria Kaiserhafen de Danzig, va anar fins a l'oficina de reclutament de Gdynia (que aleshores tenia el nom de Gotenhafen) per presentar-se i signar com a "voluntari per servir a l'arma de submarins" (Grass 2007: 76) o als "tancs" (Grass 2007: 77). En aquella ocasió el van despatxar amb paraules amables, però el setembre de 1944, poc abans de complir disset anys, quan va rebre l'ordre d'incorporació a files, es va materialitzar el pes d'aquella signatura que a ell ja se li afigurava "un caprici que s'havia esvanit i no tenia conseqüències" (Grass 2007: 82). Llavors, de sobte, l'adolescent Grass es trobà a l'oficina de reclutament de les Waffen-SS de Dresde. A *Tot pelant la ceba*, l'escriptor exposa la seva reacció d'aquell moment amb les següents paraules:

Cal preguntar: ¿em va espantar allò que aleshores a l'oficina de reclutament no es podia ignorar, tal com ara encara, després de més de seixanta anys, em fa esparverar la essa doble en el moment de posar-la per escrit?

[...] Més aviat dec haver vist les Waffen-SS com una unitat d'elit que sempre entrava en acció quan calia tancar una bretxa al front, trencar un encerclament com el de Demjansk o reconquerir Charkow. La doble runa al coll de l'uniforme no m'escandalitzava. Per al noi que es veia a ell mateix com un home l'arma li devia semblar el més important: si no podien ser els submarins, dels quals ja gairebé no hi havia comunicats especials que en donessin notícia, aleshores com a tirador de tanc en una divisió que, segons sabien a la central de Weisser Hirsch [a Dresde], s'havia de crear, i havia de portar el nom de "Jörg von Frundsberg".

Aquest m'era conegut com a capitost de la Lliga Suàbia de l'època de les Guerres dels Camperols i com a "pare dels lansquenets". Un nom que significava llibertat, alliberament. A més, les Waffen-SS desprenien una aura europea: francesos, valons, flamencs i holandesos, molts noruecs, danesos, fins i tot suecs neutrals reunits en

divisions combatien voluntàriament al front oriental en una batalla defensiva que, segons es deia, salvaria Occident de la marea bolxevic. (Grass 2007: 113-114)

Així, durant els mesos següents i sense “sentir a dir res d’aquells crims de guerra que més endavant van sortir a la llum” (Grass 2007: 114), Grass seria entrenat com a tirador de tanc de les unitats de les SS que servien a l’exèrcit, en un moment en què el temut cos d’elit hitlerià, responsable d’incomptables atrocitats, es nodria essencialment de soldats joves instruits de manera precipitada i que trobarien una mort segura al front oriental.

L’estructura de la seva fe nacionalsocialista solament comença a trontollar, com escriu Grass a *Tot pelant la ceba*, amb l’experiència personal de la guerra. Malgrat això, la narració d’uns fets que tingueren lloc durant les setmanes d’instrucció mostra un exemple que certament relativitza l’encegament ideològic del jove Grass. Es tracta d’una escena que, a banda del condiment anecdòtic, sembla evocar les aventures del timbaler Oskar Matzerath:

Ja fa dies que m’ordenen procurar pel beuratge de l’hora d’esmorzar dels sotscaps d’escamot, del seu superior, anant a buscar a posta per a ells dues gerres, cafè que ha d’estar ben calent i que —reescalfat un cop i altre— ha d’estar disponible al llarg del dia. El cafè s’obté a l’altra banda del bosc al barracot de cuina. També a nosaltres, el reclutes, ens lliuren des d’allà una mena d’infusió de malta o d’ordi que segons es mormola porta barrejada soda perquè calmi les passions. Però allò que jo he de lliurar el més calent possible a mitja dotzena d’*Unterscharführer* i al *Hauptscharführer* privilegiats probablement ha obtingut el sabor gràcies a grans de cafè de veritat. Almenys el que hi ha a les gerres fa olor de cafè autèntic.

El camí d’anada i tornada es cruspeix la meitat del temps que tinc per esmorzar i els pocs minuts que sobren per espolsar i raspallar la roba de dril encara plena de crostes de fang del dia anterior, de manera que crido l’atenció repetidament quan ens passen revista al matí i em fan fer instrucció disciplinària: cursa atlètica amb equipament de marxa i màscara de gas posada, amunt i avall per un camp aturonat, fang sota les soles de les botes que s’hi queda enganxat, una vexació que proveeix d’odi perpetu el recluta emmascarat.

Tal com es pot suposar, em dec haver imaginat la meva venjança plorant sota els vidres rodons entelats de la màscara de gas, repetida fins a cadascun dels detalls.

Al camí de tornada del barracot de cuina faig una parada, estic amagat pels avets coberts de neu. Sí que veig al lluny la residència senyorial, però la residència no em veu a mi. Només el meu alè genera algun so.

Ara aboco dos dits del contingut de les gerres a la neu, deixo les gerres a terra i per tornar a completar-ne el contingut pixo ara en una, ara en l’altra, fins que n’hi ha prou. La part sobrera va a parar entre els arbres, per tal que la neu es tenyeixi de color groguenc, cosa que només es pot intuir.

Ara fins i tot neva i cobreix els meus rastres. Tinc calor al bell mig del fred. Estic inundat d’alguna cosa propera a la sensació de felicitat.

Xiuxiueig intern: Oh i tant, prou que el xarruparan, aquest brou, ni que sigui endolcit amb terrossos de sucre que han aconseguit tenir al rebost quisapcom. Ara tot d'una, ja per esmorzar, després a migdia i reescalfat, i al vespre, quan ja s'han afartat de bramular, altre cop se serveixen tasses de cafè. Els observo amb visió anticipada, els *Unterscharführer*, els *Hauptscharführer*, vaig comptant els glops que fan, un rere l'altre.

I xarrupaven tassa rere tassa el que jo lliurava més o menys calent. Tal com jo volia, en efecte. Qui ho pot posar en dubte. Fins i tot es pot imaginar que el meu gest repetit d'impotència, la venjança de cada matí, em va ajudar a superar la instrucció i les pitjors vexacions somrient irònicament per dintre; a la companyia veïna un recluta es va penjar amb la corretja de l'estoig de la seva màscara de gas poc abans de la instrucció disciplinària. (Grass 2007: 116-118)

Un to ben diferent té, més endavant, el passatge on es relata una escena cruenta de la guerra que Grass visqué a partir de febrer de 1945 al front de l'est:

Em veig a mi mateix, tal com ho havia après, arrossegant-me sota un dels *Jagdpanther*. I algú altre, potser el conductor, el tirador o el comandant del *Jagdpanther* mesura l'espai que queda lliure. Les nostres botes es toquen. A esquerra i dreta ens cobreixen les erugues del carro [de combat]. Tres minuts, una eternitat sencera pot ser que toqui l'orgue [de Stalin, com s'anomenava els llançacoets múltiples Katiuixa]. Dominat per la por, em pixo als pantalons. Llavors silenci. Al meu costat petaments de dents, durant moltes estrofes.

Anteriorment, no, ja abans que l'orgue hagués enllestit la seva peça de concert, va començar el petament de dents que clacaven, es va mantenir i durava encara quan ja els crits dels ferits cobrien qualsevol altre soroll.

Per breu que fos l'interval, va ser suficient: ja en el curs de la primera lliçó vaig aprendre a tenir por. El temor em va envair. Ja no m'arrossegava per terra com ens havien entrenat, simplement vaig reptar fins a sortir de sota del *Jagdpanther* i em veig redreçar-me del mig de terra de bosc regirada i fullaraca podrida, una barreja en què havia amagat la cara tant temps com l'orgue de Stalin va estar donant el to, i l'olor de la qual no m'abandonarà.

Encara amb les cames insegures, vaig veure'm exposat a una tempesta d'imatges. Al voltant del bosc jove destrossat, els bedolls com si els haguessin trencat al damunt del genoll. Les capçades dels arbres havien fet explotar prematurament una part de les granades de morter. Hi havia cossos escampats, sols i uns damunt dels altres, morts, vius encara, cargolats, empalats per les branques, perforats per múltiples fragments de granada. Alguns cossos s'havien entortolligat acrobàticament. També es podien trobar parts de cossos.

[...]

Entremig s'arrossegaven supervivents o s'estaven drets com jo, petrificats. Alguns cridaven, tot i no estar ferits. Algú somicava com un infant petit. Jo callava amb els pantalons compixats i veia ben a la vora el cos obert d'un noi amb qui feia un instant encara havia estat xerrant de janosépasquè. Les entranyes. La cara rodona, que semblava haver-se encongit al moment de la mort.

[...]

De llavors ençà només vaig pertànyer a unitats tàctiques que ja no tenien denominació. Els batallons, les companyies es dissolien. La divisió Frunsberg no existia, en cas que hagués existit mai. (Grass 2007: 127-128)

Grass, doncs, mai havia divulgat al gran públic aquest episodi de la seva vida. Tampoc el seu biògraf, Michael Jürgs, ni els seus fills el coneixien. Únicament ho havia confessat a l'escriptor Robert Schindel el 1986. Tanmateix, en els arxius de l'exèrcit dels EUA, lliurats a la República Federal d'Alemanya el 1964, sí que hi consta la seva pertinença a la Divisió Cuirassada Frundsberg com a soldat ras, a més de la data d'allistament, el 10 de novembre de 1944. Qualsevol biògraf, germanista, periodista o historiador hauria pogut consultar la documentació, però ningú ho va fer. Per la seva banda, el Nobel es defensa de les crítiques per haver tardat més de seixanta anys a revelar aquesta pàgina del seu passat amb el següent argument:

No he dicho ninguna falsedad. Lo que he hecho ha sido guardarme un hecho para mí mismo a la espera de encontrar una forma de explicarlo, de articularlo literariamente. Esto no podía hacerlo público con una confesión, sino que tenía que ser narrado en el marco del entorno en el que crecí entonces.

Además, el *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)* —el diari que publicò la primera informació al respecte— ha presentado todo esto de forma errónea, porque no fue una confesión que yo les hice a ellos. Al contrario, el libro ya lo tenían, como todas las redacciones desde semanas antes, en ejemplares adelantados de prepublicación. La oleada de indignación llegó porque Schirmmacher (un editor de *FAZ*) publicó esa parte concreta. Acepto la crítica; también respeto las expectativas decepcionadas. Pero nadie puede impedirme que yo me guarde algo hasta articularlo como crea necesario. (Grass 2006: 47)

Quant a la culpa, com escriu Grass a *Tot pelant la ceba*:

[...] durant decennis sencers m'he negat a confessar-me la paraula i la lletra duplicada. Allò que vaig acceptar amb l'orgull ximplet dels meus anys joves, volia ocultar-m'ho després de la guerra per una vergonya que no parava de regenerar-se. Però la càrrega continuava allà, i ningú no podia alleujar-la. [...] Fins i tot encara que se'm pogués convèncer que no havia col·laborat activament, romanía una resta fins avui no eliminada que s'anomena massa fàcilment responsabilitat compartida. La necessitat de conviure-hi està assegurada per als anys que queden. (Grass 2007: 114-115)

A *Tot pelant la ceba*, Grass reviu encara els anys de la primera postguerra: el seu pas per diversos camps de presoners a Baviera, on coincideix, entre d'altres, amb el catòlic Joseph en qui s'albira Joseph Ratzinger, el pontífex Benet XVI, de jove; la complicada relació amb el pare petitburgès; el silenci de la mare sobre els cops que havia estat violada per soldats russos el 1945 per tal d'evitar que ho fos la filla adolescent. L'escriptor recorda igualment el treball en una mina de potassa i el seu incipient interès per la socialdemocràcia, el vagareig per Europa i el rescat de la germana, ja adulta, d'un noviciat fracassat en un convent de monges franciscanes. Grass evoca també la seva ànsia artística, que

el menarà primer a treballar d'aprenent de picapedrer, marbrista i tallista i, més endavant, a ser admès a l'Acadèmia de Belles Arts de Düsseldorf.

Dels infinits detalls biogràfics fins a la publicació del best seller *El timbal de llauna*, no obstant, la major part de la crítica de *Tot pelant la ceba* no se n'ha fet ressò, enlluernada per la notícia del pas de Grass per les Waffen-SS.

LA CAIXA DELS DESITJOS

Al segon volum autobiogràfic, *La caixa dels desitjos. Històries d'una cambra fosca*, Günter Grass reutilitza el gest inspirador de la fotografia que ja es troba a un dels primers capítols d' *El timbal de llauna*. Si allà la família del petit Oskar Matzerath era presentada tot fullejant un àlbum de fotos, aquí els catalitzadors de la memòria són les instantànies de la fotògrafa Maria Rama, a qui els fills de Grass anomenen afectuosament "la iaia Marie" i "la Mariechen" (Grass 2009: 13). En la ficció, Grass deixa llavors que els seus vuit fills repassin tant la seva vida privada com el seu procés de producció literària, i també la sort dels seus escrits de caire polític en el context de la Guerra Freda. Ho fa, novament, sense perdre la mirada picardiosa del noi del timbal de llauna, com bé il·lustra el següent passatge sobre la divisió de Berlín i la construcció del Mur l'agost de 1961. Aquí, Grass presenta el tema del flux d'emigrants de la República Democràtica Alemanya, un país dins l'òrbita soviètica, cap a l'oest capitalista a partir d'un ramat de xais. El narrador de l'escena és un dels seus fills grans, Jorsch, anomenat "tete" en el llibre:

El cas és que la Mariechen, amb la seva càmera de caixa, no només sabia mirar cap al passat, sinó fins i tot cap al futur. Quan encara vivíem a l'edifici mig enrunat, va fer tot un rodet de fotos petites on es veia exactament el que passaria a nivell polític el dia que tu, la nostra Lara, vas venir al món; era un diumenge, per més senyes. Encara ara veig la mare que sostenia les fotos, una rere l'altra, davant la panxa rodona on de vegades ens deixava posar l'orella, i reia quan la Mariechen li anava ensenyant els productes de la seva caixa. Ho pots ben creure, Lara; tu també, Taddel: s'hi veia un ramat de xais enorme. Ben segur que n'hi havia uns quants centenars que avançaven lentament de dreta a esquerra, o sigui d'est a oest. Al davant hi anava el pastor. Portava al costat un marrà amb unes bones banyes. Llavors, foto rere foto, els altres xais. Al darrere hi anava el gos. Tots en una mateixa direcció. I llavors, quan tu vas néixer, els diaris del diumenge que li tocava al Jorsch anar a buscar al quiosc de Roseneck per al pare, parlaven d'un pastor que als afores de la ciutat havia fet passar pels camps de la vora de Lübars, des de la zona d'ocupació soviètica cap a la zona occidental a través de la frontera, cinc-cents xais de propietat popular, i tot plegat sense que s'engegués ni un sol tret, tal com havia predit la càmera de caixa de la Mariechen.

A més a més, el pare va llegir-nos en veu alta que no se sabia què n'havien de fer, de tota aquella colla de xais que havien fugit del territori comunista al capitalista. Tots cap a l'escorxador, o què?

[...] al cap d'uns mesos, poc abans del nostre aniversari, van construir el Mur a través de la ciutat sencera perquè ningú no pogués passar a l'altre costat [...] Hauria pogut tornar a

esclatar una guerra. Ben a la vora, a la Clayallee, ja hi havia els “amis” amb els seus tancs i tot plegat.

El cas és que el pare es va quedar sol en aquell pis tan gran, i després vam assabentar-nos que havia escrit unes quantes cartes ben dures contra la construcció del Mur, de tan enfurismat que estava.

De tota manera, no van servir de res, les cartes. (Grass 2009: 43-44)

Es tractava, entre d'altres, de la carta oberta que un Günter Grass que havia assolit el cim de la fama, i que es perfilava cada vegada més compromès políticament, adreçà a Anna Seghers (1900-1983), la presidenta de l'Associació d'Escriptors de l'RDA, el 14 d'agost de 1961.² Allà, Grass recordava el mestratge conscienciadador contra la violència a la novel·la *Das siebte Kreuz* (La setena creu, 1942), de Seghers, i afirmava que, aquell 14 d'agost de 1961, el comandant del camp de concentració no es deia pas Fahrenberg, com a la novel·la, sinó Walter Ulbricht, i “es troba al capdavant de l'RDA”, un estat que quedava d'aquesta manera automàticament assenyalat com a camp de concentració. Impregnat del que ell anomenava “l'arrogància de la meva generació”, Grass rememorava a continuació la carta que Klaus Mann (1906-1949) envià el 9 de maig de 1933 a un Gottfried Benn (1886-1956) a qui el remitent es referia com a “feixista”. Per bé que Grass insistia en el fet que ell no era pas Mann, ni Seghers podia identificar-se amb Benn, el paral·lelisme que establia entre la carta de 1933 i la que ell signava el 1961, solament podia ser interpretat com a una insinuació en aquella direcció. Seghers, un puntal històric en la denúncia de la violència, seguia Grass, no podia ignorar, amb una irracionalitat propera a la de Benn, la violència d'una dictadura disfressada de socialisme, de comunisme, un ideari que no compartia, però que respectava. I tampoc voldria acceptar, insistia Grass, el subterfugi de la dimensió utòpica: a ell sols li interessava el present. I aquell 14 d'agost de 1961, constatava Grass, viure a l'RDA “és perillós”, fugir-ne “és impossible”. Per això, Grass demanava a Seghers que alçés la seva veu contra els tancs i contra el filferro d'espines, el mateix que en altre temps també havia proporcionat “seguretat” als camps de concentració. Per la seva banda, ell es pronunciaria contra l'antisemitisme rampant de l'RFA. Amb el prec de publicar-la, Grass envià un duplicat de la missiva al diari *Neues Deutschland*, de Berlín-Est, i un altre al setmanari *Die Zeit*, d'Hamburg, que fou l'únic que, quatre dies més tard, la divulgà.

LES PARAULES DELS GRIMM

En el darrer llibre autobiogràfic, *Les paraules dels Grimm. Una declaració d'amor*, Günter Grass reviu el seu compromís polític, en especial les campanyes amb Willy Brandt per l'SPD en els anys seixanta i setanta, i, més recentment, la

² Vegeu Annex 2.

crítica a la forma com es dugué a terme la unificació alemanya el 1990, segons l'escriptor, en uns termes injustos envers els ciutadans de l'RDG. Aquesta trajectòria en tot moment es relaciona, a més, amb la dels compiladors dels contes més coneguts de la història, els il·lustres germans Jacob i Wilhelm Grimm. De la seva mà, Grass reviu per exemple, una vegada més, l'escàndol de les Waffen-SS.

El 1837 els germans Grimm havien signat la protesta dels anomenats "Set de Gotinga", tots ells professors de la universitat d'aquella ciutat, contra el nou rei de l'Estat de Hannover, Ernest August. El monarca pretenia abolir la constitució vigent amb el seu antecessor, Guillem IV de Gran Bretanya i Hannover, una constitució ni de bon tros democràtica, però sí relativament liberal en el context repressiu de la Restauració que seguí al Congrés de Viena de 1815. Com que tampoc van avenir-se a prestar el jurament de fidelitat a Ernest August, els acadèmics foren cessats en les seves càtedres. I Jacob Grimm, a més, va ser obligat a abandonar el regne de Hannover. El seu escrit de defensa, que començava amb un vers del *Cant dels Nibelungs*: "què se n'ha fet dels juraments?", recorda llavors a Günter Grass el jurament que més de cent anys després ell mateix va prestar a les Waffen-SS:

Ara em ve a la memòria el meu intent de recordar, tot pelant la ceba: què resta i sols es pot explicar amb vacil·lacions.

Va ser en una clariana del bosc hivernal. En tenia disset quan, disposats en quadre, sota un gèlidament clar cel nocturn, se'ns va prendre jurament per al Führer, el poble i la pàtria, i també per al Reichsführer de les Waffen-SS. Frase rere frase vam repetir: "Juro..." Un moment solemne, trobàvem, trobava jo mateix. En acabat vam cantar: "Quan tots siguin deslleials, lleials restarem nosaltres..."

No hi vaig arribar. La fi de la guerra em va deslliurar de l'obediència cega, sense que hi veiés de cop, ni entengués la naturalesa dels crims que un jurament, prestat en una nit gèlida, pot arribar a camuflar. Mai més prestaria cap jurament. (Grass 2010: 73, trad. MLV)

Probablement el pas de l'adolescent Günter Grass per les Waffen-SS ocupi un lloc central a la pàgina dedicada a l'escriptor en les històries de la literatura alemanya. Per això ell, amb la seva "trilogia de la memòria" volgué, com escrivia a *Tot pelant la ceba*, "tenir la darrera paraula". A mode de comiat, tanmateix, al capítol de *Les paraules dels Grimm* dedicat a la zeta de la paraula alemanya "Ziel" (meta), Grass reconeix:

Em veig mal reputat com a un que sempre vol tenir raó, un set-ciències, un apòstol de la moral, m'escupen i fan befa de mi i em menyspreen, talment el boc del dia de l'expiació a la Bíblia [Levític 16, 20-22] que, carregat amb la culpa dels homes, és aviat al desert. I, al desert, ja pots anar predicant. (Grass 2010: 335, trad. MLV)

Valguin, doncs, aquestes paraules com a les darreres de qui, com escrivia Juan Cruz (2015: 36), ha estat l'escriptor més polític del segle XX alemany.

BIBLIOGRAFIA

- CRUZ, J. (14.4.2015), "La última entrevista de Günter Grass: El dolor es la principal causa que me hace trabajar y crear", *El País*, 36-38.
- ESTELRICH, P. (2010), „Una declaración de amor a la lengua alemana: Grimms Wörter, de Günter Grass“, *Revisiones*, 6, 45-48.
- GRASS, G. (1987), "Und was können die Schriftsteller tun?", *Essays, Reden, Briefe, Kommentare*, Hermes, D. (ed.), vol. 9 (Werkausgabe in zehn Bänden, ed. Neuhaus, V.), Darmstadt, Neuwied, Luchterhand, 33-34.
- GRASS, G. (10.9.2006), "Mi vergüenza creció al conocer los crímenes de las Waffen-SS", *Conversa amb Hermann Tertsch*, *El País*, 46-48.
- GRASS, G. (2007), *Tot pelant la ceba*, Barcelona, Edicions 62, (trad. d' Estelrich, P.).
- GRASS, G. (2009), *La caixa dels desitjos. Històries d'una cambra fosca*, Barcelona, Edicions 62 (trad. d' Estelrich, P.).
- GRASS, G. (2010), *Grimms Wörter. Eine Liebeserklärung*, Göttingen, Steidl.
- GRASS, G. (4.4.2012a), "Was gesagt werden muss" [en línia], *Süddeutsche Zeitung* [Consulta: 8.6.2012]. Disponible a: <<http://www.sueddeutsche.de/kultur/gedicht-zum-konflikt-zwischen-israel-und-iran-was-gesagt-werden-muss-1.1325809>>.
- GRASS, G. (4.4.2012b), "Lo que hay que decir", *El País*, 4, (trad. de Sáenz, M.).
- REICH-RANICKI, M. (8.4.2012), "Marcel Reich-Ranicki über Grass: Es ist ein ekelhaftes Gedicht", *Conversa amb Volker Weidermann* [en línia], *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Feuilleton [Consulta: 8.6.2012]. Disponible a: <<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/das-israel-gedicht-von-grass/marcel-reich-ranicki-ueber-grass-es-ist-ein-ekelhaftes-gedicht-11710933.html>>.
- RIDAO, J. M. (4.4.2012), "Poema de un alemán", *El País*, 4.

ANNEX 1

Was gesagt werden muss

Warum schweige ich, verschweige zu lange,
 was offensichtlich ist und in Planspielen
 geübt wurde, an deren Ende als Überlebende
 wir allenfalls Fußnoten sind.

Es ist das behauptete Recht auf den Erstschatz,
 der das von einem Maulhelden unterjochte
 und zum organisierten Jubel gelenkte
 iranische Volk auslöschen könnte,
 weil in dessen Machtbereich der Bau
 einer Atombombe vermutet wird.

Doch warum untersage ich mir,
jenes andere Land beim Namen zu nennen,
in dem seit Jahren – wenn auch geheimgehalten –
ein wachsend nukleares Potential verfügbar
aber außer Kontrolle, weil keiner Prüfung
zugänglich ist?

Das allgemeine Verschweigen dieses Tatbestandes,
dem sich mein Schweigen untergeordnet hat,
empfinde ich als belastende Lüge
und Zwang, der Strafe in Aussicht stellt,
sobald er mißachtet wird;
das Verdikt "Antisemitismus" ist geläufig.

Jetzt aber, weil aus meinem Land,
das von ureigenen Verbrechen,
die ohne Vergleich sind,
Mal um Mal eingeholt und zur Rede gestellt wird,
wiederum und rein geschäftsmäßig, wenn auch
mit flinker Lippe als Wiedergutmachung deklariert,
ein weiteres U-Boot nach Israel
geliefert werden soll, dessen Spezialität
darin besteht, allesvernichtende Sprengköpfe
dorthin lenken zu können, wo die Existenz
einer einzigen Atombombe unbewiesen ist,
doch als Befürchtung von Beweiskraft sein will,
sage ich, was gesagt werden muß.

Warum aber schwieg ich bislang?
Weil ich meinte, meine Herkunft,
die von nie zu tilgendem Makel behaftet ist,
verbiete, diese Tatsache als ausgesprochene Wahrheit
dem Land Israel, dem ich verbunden bin
und bleiben will, zuzumuten.

Warum sage ich jetzt erst,
gealtert und mit letzter Tinte:
Die Atommacht Israel gefährdet
den ohnehin brüchigen Weltfrieden?
Weil gesagt werden muß,
was schon morgen zu spät sein könnte;
auch weil wir – als Deutsche belastet genug –
Zulieferer eines Verbrechens werden könnten,

das voraussehbar ist, weshalb unsere Mitschuld
durch keine der üblichen Ausreden
zu tilgen wäre.

Und zugegeben: ich schweige nicht mehr,
weil ich der Heuchelei des Westens
überdrüssig bin; zudem ist zu hoffen,
es mögen sich viele vom Schweigen befreien,
den Verursacher der erkennbaren Gefahr
zum Verzicht auf Gewalt auffordern und
gleichfalls darauf bestehen,
daß eine unbehinderte und permanente Kontrolle
des israelischen atomaren Potentials
und der iranischen Atomanlagen
durch eine internationale Instanz
von den Regierungen beider Länder zugelassen wird.

Nur so ist allen, den Israelis und Palästinensern,
mehr noch, allen Menschen, die in dieser
vom Wahn okkupierten Region
dicht bei dicht verfeindet leben
und letztlich auch uns zu helfen. (Grass 2012a)

Lo que hay que decir

Por qué guardo silencio, demasiado tiempo,
sobre lo que es manifiesto y se utilizaba
en juegos de guerra a cuyo final, supervivientes,
solo acabamos como notas a pie de página.

Es el supuesto derecho a un ataque preventivo
el que podría exterminar al pueblo iraní,
subyugado y conducido al júbilo organizado
por un fanfarrón,
porque en su jurisdicción se sospecha
la fabricación de una bomba atómica.

Pero ¿por qué me prohíbo nombrar
a ese otro país en el que
desde hace años —aunque mantenido en secreto—
se dispone de un creciente potencial nuclear,
fuera de control, ya que
es inaccesible a toda inspección?

El silencio general sobre ese hecho,
al que se ha sometido mi propio silencio,
lo siento como gravosa mentira
y coacción que amenaza castigar
en cuanto no se respeta;
“antisemitismo” se llama la condena.

Ahora, sin embargo, porque mi país,
alcanzado y llamado a capítulo una y otra vez
por crímenes muy propios
sin parangón alguno,
de nuevo y de forma rutinaria, aunque
enseguida calificada de reparación,
va a entregar a Israel otro submarino cuya especialidad
es dirigir ojivas aniquiladoras
hacia donde no se ha probado
la existencia de una sola bomba,
aunque se quiera aportar como prueba el temor...
digo lo que hay que decir.

¿Por qué he callado hasta ahora?
Porque creía que mi origen,
marcado por un estigma imborrable,
me prohibía atribuir ese hecho, como evidente,
al país de Israel, al que estoy unido
y quiero seguir estándolo.

¿Por qué solo ahora lo digo,
envejecido y con mi última tinta:
Israel, potencia nuclear, pone en peligro
una paz mundial ya de por sí quebradiza?
Porque hay que decir
lo que mañana podría ser demasiado tarde,
y porque —suficientemente incriminados como alemanes—
podríamos ser cómplices de un crimen
que es previsible, por lo que nuestra parte de culpa
no podría extinguirse
con ninguna de las excusas habituales.

Lo admito: no sigo callando
porque estoy harto
de la hipocresía de Occidente; cabe esperar además

que muchos se liberen del silencio, exijan
 al causante de ese peligro visible que renuncie
 al uso de la fuerza e insistan también
 en que los gobiernos de ambos países permitan
 el control permanente y sin trabas
 por una instancia internacional
 del potencial nuclear israelí
 y de las instalaciones nucleares iraníes.

Solo así podremos ayudar a todos, israelíes y palestinos,
 más aún, a todos los seres humanos que en esa región
 ocupada por la demencia
 viven enemistados codo con codo,
 odiándose mutuamente,
 y en definitiva también ayudarnos. (Grass 2012b)

ANNEX 2

Und was können wir Schriftsteller tun?

Berlin, am 14. August 1961

An die Vorsitzende des Deutschen Schriftstellerverbandes in der DDR

Verehrte Frau Anna Seghers,

als mich gestern eine der uns Deutschen so vertrauten und geläufigen plötzlichen Aktionen mit Panzernebengeräuschen, Rundfunkkommentaren und obligater Beethoven-Symphonie wach werden ließ, als ich nicht glauben wollte, was ein Radiogerät mir zum Frühstück servierte, fuhr ich zum Bahnhof Friedrichstraße, ging zum Brandenburger Tor und sah mich den unverkennbaren Attributen der nackten und dennoch nach Schweinsleder stinkenden Gewalt gegenüber. Ich habe, sowald ich mich in Gefahr befinde —oftmals überängstlich, wie alle gebrannten Kinder—, die Neigung, um Hilfe zu schreien. Ich kramte im Kopf und im Herzen nach Namen, nach hilfeverheißenden Namen; und Ihr Name, verehrte Frau Anna Seghers, wurde mir zum Strohalm, den zu fassen ich nicht ablassen will.

Sie waren es, die meine Generation oder jeden, der ein Ohr hatte, nach jenem nicht zu vergessenden Krieg unterrichtete, Recht und Unrecht zu unterscheiden; Ihr Buch, *Das siebte Kreuz*, hat mich geformt, hat meinen Blick geschärft und läßt mich heute die Globke und Schröder in jeder Verkleidung erkennen, sie mögen Humanisten, Christen oder Aktivisten heißen. Die Angst Ihres Georg Heisler hat sich mir unverkäuflich mitgeteilt; nur heißt der Kommandant des Konzentrationslagers heute nicht mehr Fahrenberg, er heißt

Walter Ulbricht und steht Ihrem Staat vor. Ich bin nicht Klaus Mann, und Ihr Geist ist dem Geist des Faschisten Gottfried Benn gegengesetzt, trotzdem berufe ich mich mit der Anmaßung meiner Generation auf jenen Brief, den Klaus Mann am 9. Mai 1933 an Gottfried Benn richtete. Für Sie und für mich mache ich aus dem 9. Mai der beiden toten Männer einen lebendigen 14. August 1961: Es darf nicht sein, daß Sie, die Sie bis heute vielen Menschen den Begriff aller Auflehnung gegen die Gewalt sind, dem Irrationalismus eines Gottfried Benn verfallen und die Gewalttätigkeit einer Diktatur verkennen, die sich mit Ihrem Traum vom Sozialismus und Kommunismus, den ich nicht träume, aber wie jedem Traum respektiere, notdürftig und dennoch geschickt verkleidet hat.

Vertrösten Sie mich nicht auf die Zukunft, die, wie Sie als Schriftstellerin wissen, in der Vergangenheit stündlich Auferstehung feiert; bleiben wir beim Heute, beim 14. August 1961. Heute stehen Alpträume als Panzer an der Leipziger Straße, bedrücken jeden Schlaf und bedrohen Bürger, indem sie Bürger schützen wollen. Heute ist es gefährlich, in Ihrem Staat zu leben, ist es unmöglich, Ihren Staat zu verlassen. Heute —und Sie deuten mit Recht auf ihn— bastelt ein Innenminister Schröder an seinem Lieblingsspielzeug: am Notstandsgesetz. Heute —*Der Spiegel* unterrichtete uns— trifft man in Deggendorf, Niederbayern, Vorbereitungen zu katholisch-antisemitischen Feiertagen. Dieses Heute will ich zu unserem Tag machen: Sie mögen als schwache und starke Frau Ihre Stimme beladen und gegen die Panzer, gegen den gleichen, immer wieder in Deutschland hergestellten Stacheldraht anreden, der einst den Konzentrationslagern Stacheldrahtsicherheit gab; ich aber will nicht müde werden, in Richtung Westen zu sprechen: Nach Deggendorf in Niederbayern will ich ziehen und in eine Kirche spuken, die den gemalten Antisemitismus zum Altar erhoben hat.

Dieser Brief, verehrte Frau Anna Seghers, muß ein "offener Brief" sein. Das Brieforiginal schicke ich Ihnen über den Schriftstellerverband in Ostberlin. Mit der Bitte um Veröffentlichung schicke ich einen Durchschlag an die Tageszeitung *Neues Deutschland*, einen zweiten Durchschlag an die Wochenzeitung *Die Zeit*.

Hilfesuchend grüßt Sie

Günter Grass (Grass 1987: 33-34)